Urban Sikeborg

1642 års uppdelning av allmänningen i Norrala socken, Hälsingland

Kommenterad transkription av den så kallade Tolvmannahandlingen

Distribuerad som pdf-fil på Internet Archive 2026-06-25
Copyright © Urban Sikeborg, Sollentuna (cc by-sa 4.0)

1642 års uppdelning av allmänningen i Norrala socken, Hälsingland. Kommenterad transkription av den så kallade Tolvmannahandlingen

Av Urban Sikeborg, Sollentuna

I oktober 1642 genomfördes i Norrala socken i Hälsingland en uppdelning av socknens allmänning i fyra delar. Där råmärken saknades satte man upp nya. Under varje del bestämdes sedan vilka hemman som hade rätt att nyttja detta område som sin allmänning. Samtidigt avgränsade man allmänningen för den intilliggande staden Söderhamn. Man enades också om hur de allmänna vägarna och vägarna i byskogarna skulle hållas uppkörda.

Resultatet av fördelningen dokumenterades i vad som åtminstone på 1900-talet kom att kallas tolvmannahandlingen och som nu förvaras i Riksarkivet Härnösand.[1] Jag återger här en kommenterad transkription av dokumentet.[2] I dokumentet förekommer en rad naturnamn i bygden för första gången.

Det som initierat uppdelningen var följande ärende i domboken från Norrala-Trönö tingslag den 5 september 1642:

> »Effter såsom Lociborne[3] [det vill säga, de två bönderna i den lilla byn Losjö] icke hafua waritt medh Råå och Röör omlagdhe, dy wardt dherpå Nempdt 6 manna Syn som dhett utträtta skolle *etc*. Och bekändhe dhe i heela Sochnens närwaru att dhe wore wäll belåtne medh dhen Skough som dhe dhem innan desse Råår tillmätt hafua Nembligen [meningen är oavslutad]«. Lite längre fram i samma protokoll återkommer samma ärende men omformulerat: »Efftersåsom Lociborne icke ähre medh råå och Röör omlagdhe och dhe sittia i blandh Sochnenes Almenningh och medh timber huggandhe göra stoor skadha, dy wardt effter dheras begäran nembdt Sex Manna Syyn som dhem medh råå och röör om läggia skolle effter som dhe äghe tompt och skatt i by.«[4]

I samband med att man skulle avsätta en liten del av socknens allmänning till en kombinerad byskog och allmänning för Losjö, som låg längst i norr, passade man också på att fördela socknens återstående allmänning i fyra delar under tolv edsvurna mäns uppsikt; därav namnet Tolvmannahandlingen.

---

1 Riksarkivet Härnösand, Norrala kyrkoarkiv, J:1 (1559–1794), NAD: SE/HLA/1010142/J/1. Bild-ID hos ArkivDigital (AID): v488945.b270 och v488945.b280.

2 Se mer i Bergström, Roger & Sikeborg, Urban (2026). »När allas egendom blivit ingens ansvar – om Norrala sockens allmänningar under 1600-talet«, *Hälsingerunor: en hembygdsbok • 2026* (utg. Hälsinglands hembygdskrets).

3 Bynamnet uttalas dialektalt fortfarande »Lose« i bygden, där -se är en gammal form av ordet 'sjö'.

4 Riksarkivet Härnösand, Hälsinglands domsagas häradsrätt A I a:3 (1639–1642) (NAD: SE/HLA/1040029/A I a/3), fol. 163r respektive 164v. Bild-ID hos ArkivDigital: v422997.b1820.s164 och v422997.b1830.s165.

Handlingen avslutas med länsmannens inte särskilt tydliga intygande om att socknen tidigare i oktober 1642 enats om hur bönderna skulle erlägga tullavgiften när de körde varor från socknens kyrkohärbärge dit de förordnats.

Om transkriptionen

Jag har i fotnoterna angett jordeboksnumret för respektive bondes hemman, utifrån den numrering som börjar anges i jordeböckerna på 1700-talet. Samtliga hemman i socknen, med undantag av prästbordet, är vid denna tid skattehemman.

Användningen av små och stora bokstäver är tidstypiskt inkonsekvent i handlingen. Jag har i transkriptionen genomgående angett rånamn och ortnamn med inledande versal.

Handlingen, som överst har ett senare tillagt nummer »15.«, har varit hopvikt. På baksidan, där också rester av ett signetavtryck i rött lack finns kvar, står: »Bref, som angår almänningen. *etc*.«[5]

Transkriptionen

Dokumentet lyder, med mina underrubriker tillagda inom hakparenteser:

»Bekenneß oß Tolf Edhsworne medh gemene mans ia och samtyckie i Norelfua[6] sochn, sampt Jagh Joen Person och Larß Person i Söderhampn, att wij hafue lagdt och tildelt, först, Losiö boerna byskogh vthaf allmänningen, Sedan hafue wij och sönderdelat thet mehra som quart war vthaf för:b: [sic][7] Allmänningh, at huar och en man i Socknen skall wetta sin wißa deell och lot. Till thet tridie hafue wij och samtycht och beslutitt, att huar man i Socknen skole alle lijka wara förplichtade at vthföra kyrkiotienden af kyrkioherberget *etc*.

[Gränserna för Losjö byskog]

Anbelangandeß Losiö byskogh, ähr han altså belägen som epterfölier: Den wästre Råå ligger på Bällerängs bärgh, och wijser till Kryddgårdz häll. Den östre Råå ligger på Prestfäboååß, och wijser till Slåtmyrs swadh [sic]. Altså hafue wij nu beslutit och samtyckt, at Losiö byskogh skall wara belägen som förbemält ähr *etc*.

---

5 I handlingen är förkortningstecknet för »etc« inlagt lite rapsodiskt.

6 Komministern (och sedermera kyrkoherden) i Norrala Olaus Jonae Chrochius (1560–1641) började 1589 som kaplan i pastoratet skriva sockennamnet som »Norälf«, tidigast i mantalslängden 1589, som upprättats av hans hand [Riksarkivet, Landskapshandlingar, Hälsinglands handlingar, SE/RA/5121/5121.12/1589: 8 (1589), bildid: A0044148_00220.]. Hans far Jonas Olavi, kyrkoherde i Norrala från 1559, fortsätter dock att skriva namnet som »Norala«. Det är uppenbarligen ett försök att tolka det svårförklarade -ala i sockennamnet som en äldre form av 'älv', en syftning på den numera blygsamma å som flyter igenom Norraladalens mitt, där huvuddelen av bebyggelsen legat; säkerligen har älven Ljusnan som flyter igenom den i söder angränsande Söderala socken varit en inspiration. Han verkar inte ha varit ensam om den idén: Kyrkoherden i Söderala skriver i tiondelängden 1589 sin socken som »Söderelff«. [Hälsinglands handlingar, SE/RA/5121/5121.12/1589: 8 (1589), bildid: A0044148_00291] Möjligen har den dialektala namnformen »Nôra:le«, som användes i Norrala ännu i min ungdom (liksom »Sôra:le« i Söderala), på något sätt bidragit till tolkningen. Ibland, som i mantalslängden 1606, skriver Olaus Jonae namnet som »Norälfua« [Hälsinglands handlingar, SE/RA/5121/5121.12/1606: 4 (1606), bildid: A0044166_00145], och det är främst Norrälva som under 1600-talet är vanligt förekommande i skattelängderna. Men samtidigt fortsätter man att som tidigare skriva namnet »Norala« och »Nårale« (det sistnämnda bland annat i jordeboken 1641 [Riksarkivet, Jordeböcker Norrlands län, SE/RA/55201/55201.24/15]).

7 Felskrivning för »förb:[emäld]e«.

[Gränserna för första allmänningen]

Långhmorß skogh ähr altså belägen: Den wästre Råå sträcker sig frå Marbäcks broo till Ormkijlß kiälla. Den östre Råå sträcker sig frå Bällerängß bärgh till Krydgårdz häll, och deße epterskrefne skole den allmänning nyttia och Bruka. *etc*. Kongzgården Jacob Olufson.[8] Swarfuen, Hindrich Öndeson, Anderß Joenson, Oluf Olufson.[9] Waadh: Larß Joenson.[10] Boda, Sylwester Larson.[11] Forß, Swen Nielson, Swen Olufson, Larß Person.[12] Åå: Wäl:[lär]de Her Anderß Kyrkioherden[,] Swen Person.[13] Alij: Larß Hanson, Erich Mårtenson, Månß Olufson, Nielß Person.[14] Närby: Wäl:[ach]tat Larß Kielbiörson, Peder Erichson, Knut Person.[15]

[Gränserna för andra allmänningen]

Den andre Allmänning sträcker sig frå Prästfäboååß och til Slåtmyrß Swadh. Den Östre Råå sträcker sig frå Åållkarß broo till Sidwijckz bäck, och hörer theße epterskrefne till: Remsta: Joen Anderson, Peder Hanson.[16] Bärgie: Swen Olufson, Joen Swenson.[17] Snarböle Månß Person.[18] Kyrkioherden Wäl:[lär]de Her Anderß.[19] Arkloo: Lars Olufson.[20] Åkre: Wäl:[ach]tat Larß Kielbiörson.[21] Sijcknäß Michel Joenson.[22] Hambre: Anderß Person,

---

8 Kungsgården bestod vid denna tid av ett enda skattehemman.

9 I byn Svarven: Hindrik Öndesson på nr 2; Anders Jonsson på nr 1; Olof Olofsson på nr 3.

10 Vad bestod vid denna tid av ett enda skattehemman.

11 Boda bestod vid denna tid av ett enda skattehemman.

12 I byn Fors: Sven Nilsson på det hemman som på 1600-talet allt oftare börjar kallas Nygården i skattelängderna; Sven Olofsson på nr 2; Lars Persson på nr 1.

13 I byn Å: kyrkoherden Andreas Olavi Chrochius på nr 1; Sven Persson på nr 2.

14 I byn Ale: Lars Hansson på nr 1; Erik Mårtensson på nr 2 (landbonde, i skattelängderna också kallad Erik Jämte); Måns Olofsson på nr 3; Nils Persson på nr 4.

15 I byn Närby: underlagman Lars Källbjörnsson på det mycket stora nr 1 (Stornärby); Per Eriksson på nr 2; Knut Persson på nr 3. De två sista hemmanen kallas ibland (så redan under andra hälften av 1500-talet) gemensamt Lill-Närby. I domboken för 1642 nämns bönderna där som »Pedher Erichsson i Lille Närby« och »Cnuth Persson i LillNärby«. – Lars Källbjörnsson, vars barn tog sig namnet Nerbelius, ägde också hemmanet Åkre; se under första allmänningen.

16 I byn Remsta: Jon Andersson på nr 1; Per Hansson på nr 2.

17 I byn Berge: Sven Olofsson på nr 1; Jon Svensson på nr 2.

18 Snarböle bestod vid denna tid av ett enda skattehemman.

19 Kyrkoherden Andreas Olavi Chrochius, som i denna handling också skrivs för sitt hemman Å nr 1, står här som representant för prästbordet, som i väster gränsade till Snarböle och i öster till Arklo.

20 Arklo bestod vid denna tid av ett enda skattehemman.

21 Åkre bestod vid denna tid av ett enda skattehemman, som 1642 ägdes av underlagman Lars Källbjörnsson i Närby.

22 Siknäs bestod vid denna tid av ett enda skattehemman.

Wäl:[lär]de Her Oluf, Hanß Person.[23] Ingsta Swen Joenson, Peder Person.[24] Ringa Bängt Matzson, Erich Larson, Nielß Olufson Månß Swenson, Oluf Anderson, Joen Jöranson, Peder Simonson, Ingelbrecht Joenß.[25]

[Gränserna för tredje allmänningen]

Den tridie Allmänning. Wästre Råå sträcker sig frå Åållkarßbroo till Sidwickzbäck, Den Södre Råå sträcker sig frå Ållkarßbroo till Slätbärgh. Den Östre Råå, sträcker sig frå Slätbärg till Stångödß Råå. Och hörer deße epterskrefne till: Sietten: Swen Rwtt, Per Erichson, Swen Nielson, Oluf Joenson.[26] Kåållsta: Joen Jönson, Hustro Anna, Oluf Månson, Joen Swenson, Erich Bengtson.[27] Skeensta: Erich Anderson, Erich Ingelbrechtß. Larß Swenson, Hanß Ingelbrechtson[.][28] Idwijk: Peder Jönson.[29] Swartwijck: Wäl:[ach]tat Cammareraren Peder Erichson, Joachim Hanson, Mårten Olufson, Peder Joenson.[30]

[Gränserna för fjärde allmänningen]

Den fierde Allmänning sträcker sig frå [överstruket: 'Stääckfierden', tillagt ovanför av länsman Jakob Jakobssons hand med annat bläck: 'Selie sten till Skarp mosn och'] til Dragzlötz Stoorsandh in till Olßåkerß steen, och hörer deße epterskrefne till. Hwarbärgh: Anderß Nielson Peder Swenson. Idwijck. Larß Joenson.[31] Sundh: Kielbiör Olufson, Peder Person, Hanß Person, Per Olufson, Jönß Olufson.[32] Haga: Larß Larßon, Simon Michelßon, Peder Joenson, Erich Person, Peder Nielson.[33] Styfuie: Oluf Person, Michell Olufson, Joen

---

23 I byn Hamre: Anders Persson på nr 1; Olaus Abrahami på nr 3, Hans Persson på nr 4. (Bonden Johan Rut på nr 2 skrivs under fjärde allmänningen.) – Olaus Abrahami hade tidigare varit kyrkoherde i Skog, men avsatts för hor med sin tjänstepiga. Han återfick senare prästämbetet och var efter 1636 hjälppräst åt kyrkoherden i Norrala-Trönö pastorat. Jag har inte sett något som binder honom till släkten på Hamre nr 3–4 vare sig före eller innan, så kanske försörjde han sig delvis som landbonde.

24 I byn Ingsta: Sven Jonsson på nr 1; Per Persson på nr 2.

25 I byn Ringa: Bengt Matsson på nr 1; Erik Larsson på nr 2; Nils Olofsson på nr 3; Måns Svensson på nr 4; Olof Andersson på nr 5; Jon Jöransson på nr 6; Per Simonsson på nr 7; Ingelbrekt Jonsson på nr 8.

26 I byn Skettene Sven Rut på nr 1; Per Eriksson på nr 2; Sven Nilsson på nr 3; Olof Jonsson på nr 4. – Hemmanet nr 1 står i jordeboken 1641 som »Ruut Hemmanet«. Sven Rut är antagligen besläktad med de bönder med tillnamnet Rut vilka i tre generationer från 1500-talet skrivits för skattehemmanet Hamre nr 2.

27 I byn Kolsta: Jon Jönsson på nr 1; hustru Anna (änka efter skattebonden Per Månsson) på nr 2; Olof Månsson på nr 3; Jon Svensson på nr 4; Erik Bengtsson på nr 5.

28 I byn Skensta: Erik Andersson på nr 1; Erik Ingelbrektsson på nr 2; Lars Svensson på nr 3; Hans Ingelbrektsson på nr 4.

29 Per Jönsson på Edvik nr 2. (Lars Jonsson på Edvik nr 1 skrivs under fjärde allmänningen.)

30 I byn Svartvik: landskamreraren Peder Eriksson (vars barn tog sig namnet Tiernsten) på nr 1 om hela 21 öres- 18 penningland; Joakim Hansson och Per Jonsson på nr 2; Mårten Olofsson på nr 3. – Per Jonsson (Skog) var borgare i Söderhamn, och genom sin hustru Ablun Hansdotter (syster till Joakim Hansson) var han delägare i Svartvik nr 2.

31 Lars Jonsson på Edvik nr 1. (Per Jönsson på Edvik nr 2 skrivs under tredje allmänningen.)

32 I byn Sund: Källbjörn Olofsson på nr 1; Per Persson på nr 2; Hans Persson på nr 3; Per Olsson på nr 4; Jöns Olofsson på nr 5.

33 I byn Haga: Lars Larsson på nr 1; Simon Mickelsson på nr 2; Per Jonsson på nr 3; Erik Persson på nr 4; Per Nilsson på nr 5.

Larson, Abraham Månson, Hanß Matzson, Gudmundh Erichson.[34] Borg: J: Ingridh Olufzdotter, Peder Joenson, Peder Michelson, Oluf Erichson. Bängt Swenson.[35] Kiällan. Anderß Olufson, Nielß Månson, Peder Joenson.[36] Hambre. Johan Rwtt *etc*.[37]

[Gränserna för Söderhamns allmänning]

Söderhampß Allmänningh sträcker sig frå Ståållnäßvdd till Stoorsandz häll och Nooröfuer till Olßåkerß steen.

[Om vägarnas underhåll]

Och hafue wij nu vthij så måtto thetta beslutit och samtycht, att huar och en skall behålla sine gamble wägar, både på allmänningerner [sic] så wäll som på huar sine byskoger, och om winter tijdh att huar wäger och vpkiörer allmänne wägerna, så nu som tilförne, Jämwäll sine bywägar huar epter sin Cota.[38] at thetta så i sanningh ähr bekräfte och stadfäste wij medh wårt Sedwanlige[39] Sockne Secret här neder vnder.

Datum den 28 Octobris Anno 1642 *etc*.«

[Om erläggandet av tullen när varor fraktas från kyrkohärbärget]

Därunder har länsman Jakob Jakobsson i Kungsgården tillagt, med betydligt mindre driven hand:

»Den 1 October Anno *1*642 på laga ting samtychtes att Sochnen ickee alenest skulle här effter lijka föra vthur Kiyrkiohärbärget vthan och samtychtes effter Inlefuererningen skal tullen[40] afläggias, den lijthe har införa, tulle lijthe, och den myckee haf*wer*, tulle der effter men alla lijka föra som förre haf*wer* varit dijt Spanmålen blif*wer* forordnat, så at här effter den lijthe för in i kiyrkhärbärget och den myckee förer in skal inthe Räkna effter annan, actum ut supra[41]

på Sochnens Wänger [sic]

Jacob Jacobson i Kongz gården länsman.«

---

[34] I byn Styvje: Olof Persson på nr 1; Mickel Olofsson på nr 2; Jon Larsson på nr 3; Abraham Månsson på nr 4; Hans Matsson på nr 5; Gudmund Eriksson på nr 7. (Nr 6 var redan 1635 och ännu 1652 tydligen öde och saknas under denna tid i de flesta skattelängder. Hemmanet kallas i jordeboken 1641 »S:[ali]gh Lars Perss Hemman«, och det uppgick då till 7 öres- och 20 ½ penningland. Det upptas också i jordeboken 1645 med Lars Persson som bonde, fast denne då var avliden.)

[35] I byn Borg: Jungfru (»J:«) Ingrid Olofsdotter (dotter till den 1641 avlidne kyrkoherden Olaus Jonae Chrochius) på nr 1; Per Jonsson på nr 2; Per Mickelsson på nr 3; Olof Eriksson på nr 4; Bengt Svensson på nr 5.

[36] I byn Källene: Anders Olofsson på nr 2; Nils Månsson på nr 1; Per Jonsson på nr 3.

[37] Johan Rut på Hamre nr 2, antagligen besläktad med Sven Rut på Skettene nr 1.

[38] Dvs. »Quota«.

[39] De två sista bokstäverna i »Sedwanlige« är otydliga på grund av rättning; ordet tycks först ha stavats »Sedwanligjt«.

[40] Tullavgiften måste betalas när varorna fördes in i den angränsande staden Söderhamn. Därifrån skulle varorna fraktas dit Kronan anvisat.

[41] *actum ut supra*: bokstavligen »gjort som ovan«, här väl i betydelsen »utfört på ovan angiven ort«.